



מגאורגיה באהבה

בין המוסדות הלאומיים לשכונות המבוססות של הבירה שוכנת שמורה של טבע עירוני ובלבה מנזר עתיק. בשמו של המנזר נקשרו אירועים היסטוריים גדולים שהתערבבו עם סיפורים מופלאים ובדיוניים

לאן נוסעים?

מנזר המצלבה
מנזר עתיק בעמק המצלבה בירושלים



ל

מנזר המצלבה היו כל התנאים להתמזג בנוף ולהתחבא בשקט בקצה השומקום שמוביל לעוד קצת שומקום בין המוני עצי זית בעמק הירושלמי הנקרא כיום על שמו. הדבר לא צלח, כיוון שמסורת עתיקה שנתלתה בו קשרה בינו לבין אוצרות בית המקדש האבודים (ראו מסגרת) ומשכה אליו לדאבונו לא מעט תשומת לב, ולא דווקא מהסוג הרצוי.

העץ הנדיב

איש אינו יודע בוודאות מתי הוקם המנזר העתיק, אך יש נוצרים המוכנים להישבע שזה קרה כבר בראשית ימיה של האימפריה הביזנטית, אי אז במאה הרביעית. באותה עת ניסו הנוצרים לתלות את מסורותיהם הקדושות במשהו שאפשר להיאחז בו, וכך התגלגלו לאותו עמק יפה בין כרמים ושדות שבו גדלו אז זיתים למאות. למרבה הגיל והדיצה הם גילו ממש שם בלב העמק עץ נסי ומופלא שהיה הכלאה של זית, ברוש וארז. מיד התברר המובן מאליו – זהו עץ פלא שצמח משלושה שתילים רכים שקיבל אברהם

אבינו מהמלאכים, שתילים שמסר לאחינו לוט לאחר מהפכת סדום. לוט נשלח לשתול את השלושה בירושלים כדי לכפר על חטאו עם שתי בנותיו, והשתילה הצפופה הצמיחה את העץ הבלתי רגיל. אם עד עכשיו עוד לא התבלבלתם מהסלט ההיסטורי והגאוגרפי של האירועים, דעו לכם שבהמשך הקפיד לוט להשקות את העץ הרענן מדי יום במי הירדן, הזורם במרחק פשוט של עשרות קילומטר ממנו. עם הגילוי המרגש של העץ מיהרו הביזנטים העולצים להקים במקום מנזר וכנסייה, וברצפת חדר הקריפטא – ליבת הכנסייה שבה מוצגת הסיבה לקיומה – נפער חור שמבעדו אפשר לראות עד היום את המקום שבו צמח העץ הפנטסטי. רגע, תשאלו בוודאי, הגענו עד למנזר ואין עץ? ובכן כן, רבותיי, אנחנו מגיעים לחלק העצוב של הסיפור. במאה הראשונה, אחרי אלפי שנות צמיחה חסרת דאגות בעמק השלו, הגיעו קלגסים רומים אל העץ וכתרו אותו כדי להתקין ממנו את הצלב שעליו הוצא ישו להורג. לאחר התפשטות



עם הגילוי המרגש של העץ ששתל אברהם אבינו מיהרו הביזנטים העולצים להקים במקום מנזר וננסייה

לפי מסורת נוצרית המנזר נבנה במקום
שבו גדל העץ שממנו הונח הצלב של
ישו, ומכאן שמו. מנזר המצלבה
צילום: חגי אגמון-שניר

ריקים ושוממים בין הערים הגדולות, כדי שהצליינים יתרוצצו בשטח ויפגינו נוכחות נוצרית. חלקו הביזנטי העתיק של המנזר מצוי באולם הכנסייה ובחדרים הקטנים שסביבו. מאז אותם ימים עליוזם עבר מנזר המצלבה מתיחות פנים אחדות, ובהן אחת גדולה במיוחד ב-1038, בשלהי התקופה המוסלמית הקדומה. היה זה חמש שנים בלבד אחרי רעידת אדמה נוראה שהחריבה את הארץ ובין היתר גם את חומות ירושלים, בעיצומם של ימים קשים לשלטון הפאטימי ששלט בארץ ממקום מושבו בקהיר. הסולטן הפאטימי נחבט אז פעם אחר פעם למול התקפות של שבטים מוסלמיים בעלי שמות מוזרים כמו זירים וסלג'וקים, וגם הביזנטים ששלטו אז באסיה הקטנה חבטו בו מצדם.

הנצרות לא יכלו המאמינים להשאיר את העץ ההיסטורי ללא השגחה. למרבה הרינה והחדווה בדיוק אז, באמצע המאה הרביעית, הפציע בירושלים מיריאן השלישי מלך איבריה – לימים גאורגיה – והוא התנדב ברוב חסדו להקים במקום מנזר. המלך קרא למקום בפשטות מנזר הצלב, וזה שמו בכל השפות, אך אנחנו קוראים לו מצלבה בשל שמו בערבית – דיר אל-מצלבה.

שיפוץ מכונן

עם כל הכבוד לאגדה על מיריאן רב החסד, נראה כי מנזר המצלבה הוקם בערך מאתיים שנה אחרי ימיו, במאה השישית. בנה אותו יוסטיניאנוס, קיסר האימפריה הרומית המזרחית שפיזרה בנדיבות אתרי קודש במרחב ארץ ישראל. מנזרים וכנסיות צצו במרחבים



הנסיך הגאורגי רוסתולי ביקש להתקבל כנזיר במנזר המצלבה, וחיבר בו את היצירה הנחשבת לנכס הספרותי הגאורגי החשוב ביותר

צמחה במנזר ספרייה ענקית, ובה גם כתבי יד וספרים שהביאו עולי רגל מאנטיוכיה, ממצרים ומהר אתוס שבמקדוניה. רוב הספרים תורגמו לגאורגית, והפכו את מנזר המצלבה לאתר תרבות מרכזי בסביבת ירושלים. כ־160 מכתבי היד שהיו בספרייה שמורים עד היום בפטריארכיה היוונית האורתודוקסית בעיר העתיקה.

הנסיך בעור הנמר

כשישים שנה לאחר שנבנה זכה מנזר המצלבה לחפלת שמפניות חגיגת ולצהלולי שמחה בחדר האוכל עם כיבוש הארץ על ידי הצלבנים ב־1099. בדיעבד התברר שכל זה היה רק חימום לקראת הגעתו של מסמר הערב האמיתי – הנסיך הגאורגי שותא רוסתולי – ב־1185.

תחילה חשבו כי כמו כולם הגיע האיש לירושלים לסיבוב צלייני, שכן

תחת לחץ נוצרי כבד ניאות הסולטן לאפשר לנזיר גאורגי בשם גאורגי פרוכורי לשפץ קצת את מנזר המצלבה אשר ניטש ונהרס לאחר הכיבוש המוסלמי. פרוכורי התעלם מהמלה 'קצת', ואחרי שהצטייד בסכום נאה ביותר מבגרס הרביעי מלך גאורגיה הוא שיקם בתנופה את המנזר הנטוש ובנה סביבו מבצר אימתני גדול עם קירות בעובי שלושה מטרים המשמשים את המנזר עד היום. פרוכורי הצליח לסדר גם כמה סרטיפיקטים לאיכרים גאורגים שהתיישבו בכפר הערבי מלחה הסמוך, ואלה פרנסו את הנזירים המסורים. עד היום זכורים לטוב הנזירים הנ"ל, שבהשפעת האוויר הצח שבעמק, יופיים המבורך של עצי הזית והארוחות המשובחות שקיבלו מהאיכרים במלחה, מצאו פנאי וכוח לעסוק באיסוף, בקטלוג, בתרגום ובהעתקה של מאות כתבי יד נוצריים לגאורגית. בזכותם

המנזר מוקף בחצרות פנימיות, ועל גגו מגדל פעמונים מהמאה ה־19
צילום: שאולה הייטנר, פיקיוויקי

ארזתם לבד?

יצירתו האלמותית של שותא רוסתולי 'עוטה עור הנמר', שנכתבה במנזר המצלבה במאה ה־12, מספרת על האביר טריאל המסכן שדלוק על בת מלך הודו המאוהבת בו, אך אביה האכזר מועיד אותה לאחר וכולא אותה בטירה מכושפת. לאחר חיפוש נואש בכל העולם אחר אהובתו כשהוא עטוי עור נמר, מצטרף לטריאל שר צבא ערב שמבין איזה דבר וחצי באהבה, ויחד הם מאתרים את הנסיכה הכלואה. כדי לדעת אם הסיפור מסתיים בהפיאנד או בחבילת טישו תצטרכו לקרוא אותו בעצמכם. בינתיים קבלו טעימה מסגנונו של רוסתולי מההקדמה ליצירה שתורגמה לעברית על ידי דב גפונוב. הלה הצליח לשמר בכישרון רב את המשקלים הלשוניים היפהפיים של היצירה המקורית, ואף זכה בשל כך בפרס טשרניחובסקי לתרגומי מופת:

אֲנִי, נְגִיד רוֹסְתוֹלִי, שְׁמָתִי זֹאת עַל צִנְאִרִי / כִּי
בְּשֵׁל מְנִהֶגֶת חֵיל אֶשְׁתַּנֵּעַ לְאִין הִבְרִיא / נְחֻלְשִׁתִּי,
כִּי בְּחֶלֶד אֵין תַּחְבֹּשֶׁת לְשִׁבְרִי / אוֹ תִגְהֶה מְזוֹר
לְפִצְעִי, אוֹ מִהַר תִּכְרֶה קִבְרִי (שׁוֹתֵא רוֹסְתוֹלִי,
'עוטה עור הנמר', עמ' 26).

מגדולי המשוררים בימי הביניים
שחיברו במטור המצלבה את אחת
מיצירות המופת של השירה הגאורגית.
שותא רוסתולי, ציור קיר במנזר,
ועמוד מתוך היצירה 'עוטה עור הנמר'

הוא שימש אז שר האוצר בממלכת
גאורגיה המעטירה תחת שרביטם של
המלך דוד סוסלן והמלכה המהוללת
תמר, אלא שבמהרה התגלה הטויסט
בעלילה: רוסתולי ביקש להתקבל כנזיר
במנזר המצלבה ולחיות בו עד אחרית
ימיו. הנזירים הנרגשים פינו לו מיד את
הפנטהאוז עם נוף עצי זית ואספקה
סדירה של ארוחות בוקר מפנקות.
רוסתולי הודה להם בחום והסתער על
לימודי קודש, כתיבה ועיטור הכנסייה
בציורי קיר. בין היתר, כך אומרים,
הוא צייר דיוקן מקורי שלו על אחד
העמודים בליווי המלים "אדוני, סלח
לשותא המקשט את הכנסייה הזאת.
אמן, רוסתולי". אם זה נכון, והציור
אכן נעשה על ידו, הרי שזוהי העדות
האותנטית ביותר למראהו.

היצירה המפורסמת ביותר שחיבר
רוסתולי בימי שבתו במנזר המצלבה
הייתה פואמה ארוכה ומופלאה בשם
"עוטה עור הנמר". הפואמה המרגשת
מגוללת את סיפור אהבתו של אביר
לנסיכה בלתי מושגת (ראו ארזתם
לבד), מה שגרם לנזירים להתעלף
לנוכח הכתיבה החילונית בלבו של מנזר
בארץ הקודש. מזל שהם לא שרפו את
הדפים, כי מה שנראה בתחילה ככתיבה
פרועה התגלה בהמשך כיצירה אדירה.
בזכותה זכה רוסתולי לתואר המשורר
הלאומי של גאורגיה, ויצירתו זו
נחשבת לנכס הספרותי הגאורגי החשוב
ביותר.

רק בדיעבד התברר כי השתקעותו
של רוסתולי המוכשר בירושלים לא
נבעה מחיבתו למנזרים. הוא נאלץ לנדוד
מארצו לאחר שנתפס על ידי המלך
בפרשיית אהבים אסורה עם המלכה
תמר. המלך הפגוע הותיר לו באצילות
בְּרֵרָה להיכלא בגאורגיה או לגלות



הפנטהאוז



המנזר הלאומי לנזירי מאורתי



חד גדיא וסיפור אוצרות המקדש

המנזר העתיק והמבוצר עורר את דמיונם של מספרי סיפורים עממיים, ולפי גרסתם אוצרות המקדש האבודים לא נמצאים מתחת לגשר כלשהו באירופה אלא דווקא במנזר ליד ירושלים

מסורת ירושלמית מספרת שכ־500 שנה לאחר שהרומים הרשעים החריבו את בית מקדשנו ושדדו את אוצרותיו לרומי נכבשה עירם על ידי צבאו של הקיסר הנוצרי הביזנטי יוסטיניאנוס. אחרי סיבוב קצר בקולוסיאום ושופינג קטן בשוק פורטה פורטזה צרר הרמטכ"ל הביזנטי את אוצרות המקדש הגזולים והחזיר אותם לכור מחצבתם, כלומר לירושלים. לכבוד המאורע בנה הקיסר בעיר הקודש כנסייה חדשה שנקראה, ובכן, הכנסייה החדשה, ובלעז הניאה. במרתף שלה, מאחורי שלט "ליודעי ח"ן בלבד", הוא הציג את מנורת הזהב וכל טוב המקדש היהודי.

ב־614, כשהפרסים עלו על ירושלים, הם ניגשו הישר לכנסיית הניאה שבעיר כדי לחלץ ממנה את האוצרות העתיקים. תכניתם הייתה לכסות באמצעותם את הוצאות המלחמה ולהשאיר לעצמם בצד מעט כסף לבזבזים, אלא ששוד ושבר – האוצרות לא נמצאו בשום מקום, אפילו לא בקירות שהם פירקו בתסכולם עד היסוד. לאחר כעשר שנים, כשהביזנטים סילקו את הפרסים מירושלים, הם גילו לציבור מה קרה. הקיסר החכם צפה מבעוד מועד שיבוא מי שיבוא כדי לגזול ממנו את מה שגזל קודמו מהרומים שגזלו בתורם מהיהודים, ולכן העביר בחשאי את האוצרות למרתפי מנזר המצלבה המרוחק פרסאות אחדות מהעיר.

לא בטוח שהמסורת החדשה עשתה חסד עם הנזירים, שכן כמאתיים שנה מאוחר יותר דפקו בדלת המנזר החבר'ה עם הכאפיות. הכובשים המוסלמים חקרו את הנזירים באזהרה על פי כל כללי האתיקה של ג'ינגיס חאן וחניבעל באשר למיקומם של אוצרות הזהב, ומשהתברר כי הם לא יודעים דבר על כך נטבחו הנזירים עד האחרון שבהם בלב הכנסייה, ויחד אתם נקבר גם סוד האוצרות האבודים. אם אתם בעניין ורוצים לשמוע יותר, כדאי לכם לעיין בסיפור הנפלא של אריה אלדד "מערת השד השחור", מתוך הספר 'חתול בשק – סיפורים לילדים גדולים', שבו מתוארות הרפתקאות ילדי רחביה המחפשים במנזר המצלבה את מנורת הזהב ושאר אוצרות המקדש.

בפקולטות לספרות ובשדה התעופה הבינלאומי של טביליסי.

מנזר מתייוון

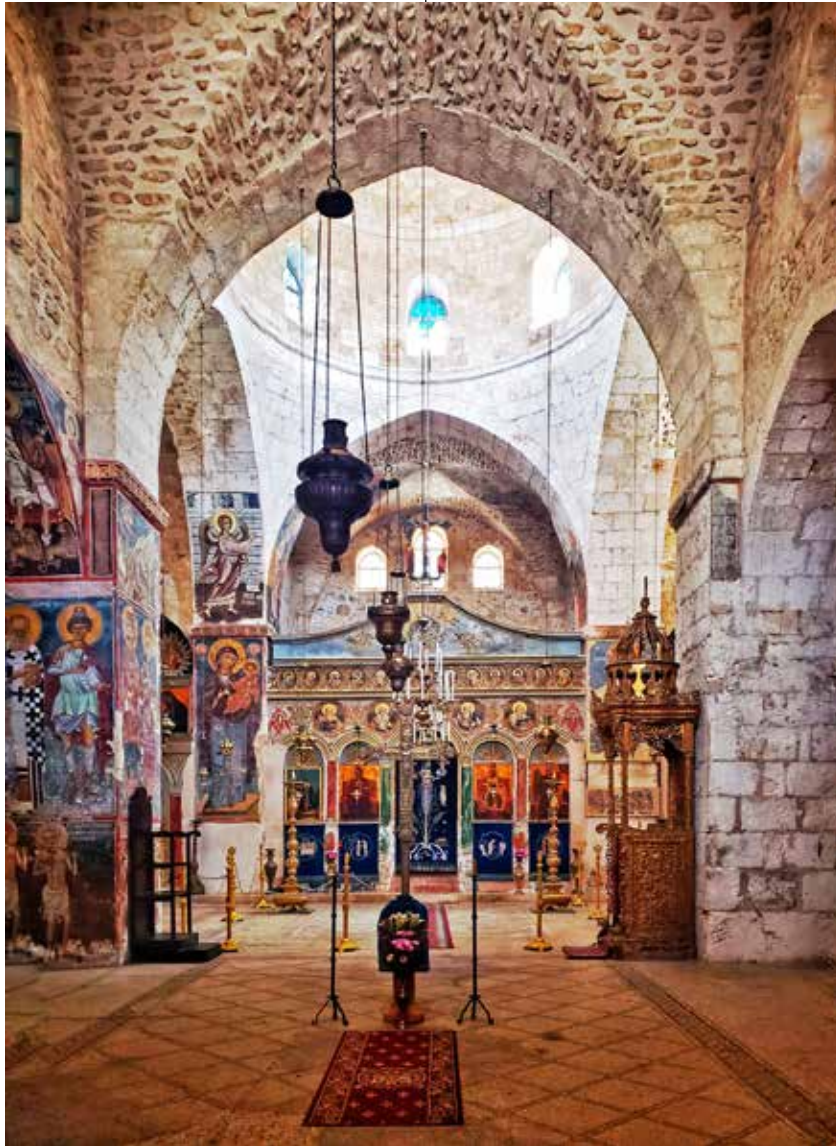
ימי תפארתו של מנזר המצלבה נקטעו לפתע בתקופה הממלוכית, כאשר השליטים המוסלמים חיפפו את הנזירים

לחיי נזירות בירושלים. מזל גדול הוא שרוסתוולי בחר בירושלים וכתב את הפואמה שהפכה למורשת של גאורגיה לדורותיה. הוא מת במנזר המצלבה ונקבר בחצרו. הגאורגים זוכרים לו חסד נעורים, ובمولדתו שממנה גורש הם הנציחו את שמו בכבישים ראשיים,

**הנזירים הגאורגים
המשיכו להתפלל,
לתרגם, לקשט את
הקירות ולאכול חצ'פורי
עד שנגמר להם הנסף**

ספריית המנזר מעידה על הפעילות הספרותית הענפה של הנזירים שהתגוררו בו. ניירים גאורגים, שחזור של ציור קיר ממנזר המצלבה





פתח כניסה יחיד מוביל למנזר שבמרכז
כנסייה המעוטרות בפסיפסים, בציורי קיר
ובכתובות בגאורגית וביוונית. הכניסה
למנזר והכנסייה
צילום: תמר הירדני

עם השנים הידלדל המקום, ולבסוף
נותר בו רק נזיר קשיש אחד שהצליח אך
בקושי לאבק מדי פעם את האיקונות
בכנסייה. ב-1948, בעיצומה של מלחמת
העצמאות, מת הנזיר בשנתו והמקום
הולאם לצורך בסיס הגדנ"ע שכבש



מהמקום והפכו אותו למסגד ולמעון
דרווישים. רק לאחר שתדלנות מסיבית
של המלך הביזנטי, בליווי בקשיש
מפואר במיוחד והתחייבות של הכנסייה
הגאורגית להכפיף את הנזירים לסולטן
ירום הודו, הותרו הממלוכים לנזירים
לחזור למקום ב-1305.
ריחוקו של מנזר המצלבה מירושלים
ובידודו במרחב סייעו לו להתגבר על
מתנכלים מוסלמים שדרשו להשיב את
המקום לידם. הנזירים פשוט המשיכו
להתפלל, לתרגם, לקשט את הקירות
ולאכול חצ'פורי עד שנגמר להם הכסף.
ב-1685, אחרי פשיטת רגל גדולה, הם
נאלצו למכור את הנכס ההיסטורי על
כל הזיתים שסביבו לכנסייה היוונית
האורתודוקסית, וזו התחייבה לשמור
להם איזה חדר או שניים שבהם יוכלו
לשתות תה מדי פעם.



דיוקנו הזעיר של רוסתוולי על העמוד בכנסייה הוא שחזור של הציור המקורי שהושחת על ידי מבקרים יהודים

את הכפר שייח' באדר הסמוך. לאחר קום המדינה הוחזר המנזר ליוונים, והם השכירו בו מדי פעם חדרים לסטודנטים מהאוניברסיטה העברית.

המנזר מנוהל כיום על ידי צוות דליל של שלושה נזירים וחצי, ואפשר לבקר בכנסייה בשעות היום, לא כולל יום ראשון, תמורת סכום סמלי. אם הצלחתם לאתר את דיוקנו הזעיר של רוסתוולי על העמוד הנכון בכנסייה, דעו כי זהו שחזור של הציור המקורי שהושחת על ידי יהודים ב-2004 במעשה שגרם לתקרית דיפלומטית בין ישראל לגאורגיה.

כדאי גם להציץ בקריפטת של הכנסייה, שאליה מגיעים דרך מסדרון היקפי. תוכלו להתרשם בה ממקום צמיחתו של העץ הקדוש ומהרצף הנהדר של תמונות הקיר המתאר את מהלך חייו של העץ מימי אברהם, לוט, הרומים, הצלב וכל הג'מאעה. אם הנזיר האחראי קם במצב רוח טוב, יש סיכוי שהוא ירשה לכם גם לשוטט במסדרונות

הנטושים שמכילים פרטי תצוגה מימי עבר. אם הגעתם למנזר בשעות הנכונות ואף אחד לא פותח לכם, גם זה קורה, נופפו לפחות לשלום לתבליט הכהה הסמוך לכניסה למנזר, המנציח את דמותו של רוסתוולי עליו השלום. □

תמר הירדני מוסמכת החוג ללימודי ירושלים וארץ ישראל במכון שכטר, מורת דרך, מדריכה ביד יצחק בן צבי, חוקרת ירושלים וסופרת



תולדות העץ הפלאי בעל שלוש
הצמרות מתוארות על קירות
הקריפטת בכנסיית המנזר
צילום: תמר הירדני

מודיעין שלום

■ איפה לאכול

חומס רחביה

הרב ברלין 1

כשר, פרווה, 054-4566587

קפה בלינדה

דיסקין 9

כשר, חלבי, 02-5633995

קפה אלה

הרב הרצוג 69

כשר, חלבי, 02-5794414

■ עוד באזור

מוזאון ישראל והיכל הספר

דרך רופין 11

כניסה בתשלום, 02-6708811

הספרייה הלאומית

קפלן 1

כניסה חינם, הדרכה בתשלום
*5049

הקריה הלאומית לארכאולוגיה

קריית הלאום

כניסה בתשלום בהרשמה מראש
052-2149719